

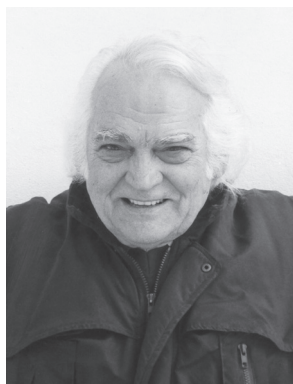
ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
GOD. 62., BR. 4., 121. – 160., ZAGREB, listopad 2015.

Hrvatski se jezik voli znanjem.

U SPOMEN

**Uspomeni profesora Krunoslava Pranjića
(Zenica, 7. siječnja 1931. — Zagreb, 8. svibnja 2015.)**

Vijest o smrti profesora zagrebačke kroatistike Krunoslava Pranjića¹ posebno je tužno odjeknula među njegovim nekadašnjim studentima, kojima pripada i autorica ovih redaka. Od svih se profesora na južnoj slavistici izdvajao osebjunošću i neposrednošću u pristupu mladim ljudima, a njegova su predavanja i seminari redovito bili predmetom prepričavanja danima nakon održavanja. Riječ je o pedagogu i socijalno osjetljivom čovjeku koji je ostavio osobit strukovni i ljudski trag, prepoznatljiv po neumornosti razotkrivanja zapretanih smislova ne samo u književnim tekstovima nego i u ljudskim odnosima.

Kruno Pranjić rođen je u Zenici, gdje je polazio osnovnu školu i završio gimnaziju započetu u ratnom vohoru u franjevacu u Visokom (1941.) i u isusovacu u Travniku (1943. – 1949.). Južnoslavenske književnosti diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1954., ondje doktorirao 1967. radom *Jezik i stil Matoševe pripovjedačke proze* (Rad JAZU, 371, Zagreb, 1972.) te proveo cijeli radni vijek,² od asistenta (1956.),

¹ Tako je sam Profesor izgovarao, s kratkouzlaznim naglaskom na spojniku *o*.

² Šk. god. 1954. – 1955. radio je u Učiteljskoj školi u Slavanskom Brodu; jedno vrijeme i u osnovnoj školi u Zenici.

docenta (1968.), izvanrednoga (1974.) i redovitoga (1982.) profesora te najposlije profesora emeritusa (2001.). Isprva djeluje pri katedri za suvremeni književni jezik, a 1975. utemeljuje Katedru za stilistiku, kojoj je predstojnikom do umirovljenja 2001.

Pripadnik je zagrebačke stilističke škole (Zdenko Škreb, Viktor Žmegač, Marijan Bobinac, Aleksandar Flaker, Ivo Frangeš), baštinice najboljih poglavlja svjetske stilistike: Ballyjeve deskriptivne, Spitzerove stilističke kritike, Riffatterreove strukturalne, Fisherove afektivne stilistike. Razumijevajući književnost kao mnogorazinsku jezičnu umjetninu, ta je škola stubokom promijenila pristup književnomu djelu u nas, stavivši u središte zanimanja tekst.³ Njezini su članovi 1957. u nakladi Hrvatskoga filološkoga društva pokrenuli glasoviti časopis *Umjetnost riječi*, a Pranjić mu je bio višegodišnji član uredništva.

Pranjić je školi dao osobit biljeg, širokim zahvatom u prozodijski, morfološki, sintaktički i grafički sloj književnih tekstova, uspješno interpretirajući stileme ne samo kao nositelje dodatnih, umjetničkih, jezičnih vrijednosti, nego i u odnosu na preskriptivnu normu općega standardnoga jezika („poezija gramatici unatoč, ili: njojzi zahvaljujuć“). Pri tom je izgradio vlastiti, stilski obilježen, metajezik, kojim se obraćao izabranoj publici.⁴ Tekstovi mu nisu neprohodni, ali se od čitatelja očekuje senzibilitet za takav izričaj te erudicija i poznavanje širega povijesnoga i kulturološkoga konteksta u kojem riječi nastaju i s vremenom se značenjski razvijaju, šireći prvotni sadržaj.

Sam je Pranjić imao potrebu rastumačiti izbor nekih manje običnih riječi ili oblika upotrijebljenih već u naslovima svojih knjiga. Tako u Predgovoru (str. 5.) knjige *Jezikom i stilom kroza književnost* (Zagreb, 1986.) govori o dvama razlozima izbora fakultativnoga *a* u prijedlogu *kroza*:

„1. eufonijski – o tome nema dvojbe, blagozvučniji je nego da je, naravi fonetskoj shodno, ortoepski (= pravozborno) imao, zbog sandhija, biti obezvučen: *kros*, svejedno što ortografski (pravopisno) legitimno (tek oku, uhu nikako) mora ostati sonorant: *kroz*;

2. konotacijski (= suznačno), prema sporenoj a nezanemarivoj veličini, prema jezičnom senzibilitetu, *kroza* je kao izraz i sadržaj rustično grublje, čak iritantnije i penetrantnije, izazovnije i prodornije; ni stoga nije bio nehote odabran: *nomen*, naslov sam neka je *omen*, nek bude znakom već samim stiloindikativan, izražajno obojen.“

O višeznačnosti pak naslova knjige *Iz Bo-sne k Europi*, koju je objavila 1988. Matica hrvatska u svom nizu Mala knjižnica, kazuje:

„Da joj, toj knjizi, ponovim naslov: *Iz Bo-sne k Europi*; mala lukavost ili pak samo malko veća dovitljivost, nudi da se iscertani dio naslova iščita kao uzastopna radnja (bodenja) s posvemašnjom konačnicom; izbo(sne) ...; ili pak kao veznik i umah svršena radnja: i zbo (sne) ...; pa su joj poglavlja latinjeno izbrojčana: I. Bosniensia; II. Croatica; III. Serbica; IV. Europea.“ (Jutarnji list, 29. V. 2002: 28.)

³ S vremenom se predmetna problematika proširuje književnorodovnim studijama.

⁴ Njegove je stileme prof. Ivo Frangeš nazvao *krunemima*.

Pranjić je proglašen majstorom detalja, što istodobno uključuje vrsno znanstvo stilova hrvatskoga jezika kao cjeline, jer bez dobra uvida u cjelinu nema ni gospodarstva nad detaljem. Među prvima je u našu jezikoslovnu znanost uveo 1965. učenje o funkcionalnim stilovima književnoga (tj. standardnoga) jezika⁵ člankom *Suvremeni književni jezik – stvarnost različitih stilova*⁶ te ga dvije godine kasnije uvrstio na uvodno mjesto svoje znamenite knjige *Jezik i književno djelo* (Zagreb, 1967, ²1973, Beograd, ³1986).

Predmetne su mu stalnice djela Antuna Gustava Matoša, Miroslava Krležu i Ive Andrića. Njihovim se tekstovima iznova vraćao i otkrivao nove i nove jezične i stilske postupke. Pisao je o Matoševoj fonostilematici, sintaktostilistici, leksičkim stilističkim varijantama, neologizmima; o Krležinu proznom ritmu, stilskim inovacijama i njihovoj tipologiji (reduplikacijama kao „mimesisu“, oslanjanju na ključnu riječ, sintagmatskim inverzijama, predilekciji za boje i opise, elipsi predikata, kombinaciji upravnoga govora i unutarnjega monologa, grafostilemima, stilogramatemima, aforističkim univerzalizacijama, slobodnom neupravnom govoru kao prozodijskoj kategoriji, ritmizacijskim postupcima, stilističkim alogotizmima), njegovu prinosu kristologiji, njegovu djelu u nastavi i u prijevodima i dr.; o Andrićevoj stilematici i tipologiji stilsko-kompozicijskih konstanti sa spoznajnom vrijednošću i o jezično-stilskim postupcima kao izražajnim vrjednotama na primjeru njegova romana *Na Drini ćuprija*, o Andrićevu tekstu *Aska i vuk*, koji je žanrovski vrlo teško odrediti, a Pranjić ga vidi višelikim: bajkovitim, basnovitim, kronikalnim i esejističnim, o Andriću u prijevodima.

Pisao je također o jezičnim mikrostrukturama u pjesništvu A. B. Šimića, o ortopiji Kovačićeve *Jame*, Nazorovu bilježenju naglaska, o prošlosti i predanju u djelu *Maka Dizdara*, o nijansiranosti *Pravde Vladana Desnice*, Marinkovićevoj noveli *U znaku vage*, Branku Čopiću, Meši Selimoviću, Ljudevitu Jonkeu, fra Grgi Martiću i Julijanu Jeliniću, recepciji *Erazma Rotterdamskoga* u Hrvatskoj i dr.⁷

Studijem i znanstvenim radom Pranjić se profilirao kao slavist specijaliziran za južnoslavenske književnosti. Posebno ga zanimaju one sa štokavskom dijalektalnom jezgrom, kojoj je i sam baštinikom u njezinu kanonskom obliku kakav su normirali Karadžić, Daničić i Maretić. Nije sklon prihvatiti njegovo „pograđanjenje“, dapače dosljednim je čuvarom njegova „seoskoga“ prozodijskoga oblika jer da on nudi više prozodijski razlikih obličnica, pa ustrajava na njem i ispravlja one koji ga ne slijede. Lijepo ga je čuti i čitati, ali tu se otvara pitanje što je s ostalim dvama narječjima koja participiraju u gradnji hrvatskoga standardnoga jezika i je li moguće, primje-

⁵ Stjepan Babić 1963. u školskom leksikonu *Jezik* (Privreda, Zagreb) opširno govori o stilovima književnoga jezika (str. 113. – 114.) i stilističkoj normi (str. 71. – 72.).

⁶ U zagrebačkom časopisu *Pogledi i iskustva u reformi školstva*, br. 1.

⁷ Bibliografiju do 2002. izradila Marina Protrka (Važno je imati smisla, zbornik, Zagreb, 2002., str. 17. – 27.)

rice, da je Ivan Goran Kovačić u svojoj Jami uspio tako savršeno istjerati mekoću lukovdolske kajkavske intonacije i ritma iz svakoga stiha prvoga pjevanja, kako nam to sugerira Pranjić.

Njegova su čitanja ponekad vrjednija od predloška kojim se nadahnua, primjerice kad interpretira Krležinu Pjesmu mrtvom čovjeku. Načelno, kad je riječ o Krleži, velika je šteta što taj veliki pisac nije dobio kritičko izdanje svojih djela, a dobio je enciklopediju. Tada bi naime bilo puno lakše upustiti se u pothvat koji je Pranjić označio kao nužnost, dug i obvezu, posebice stoga što su Krležini tekstovi, kako je poznato, bili podvrgnuti lektorsko-uređivačkom peru Anđelka Malinara.

Kritika je ponekad sklona proglasiti *krunemima* i one oblike koje je ponio iz svoga materinskoga govora i po naravi ih unio i u svoj strukovni jezik kojemu je ideal, kao i općemu jeziku, upravo izvorni, nepatvoreni narodni jezični genij, primjerice *razumjednemo, budnem, dadnem, dodadne*. Vjerojatno su njegove strukovno zanimljive i korisne, tvorenice tipa *vremenskost, razlikost*, ali i to ne možemo tvrditi sa sigurnošću jer nemamo dovoljan uvid u korpus, a nema razloga ne dopustiti da ih je i koji drugi govornik hrvatskoga skovao negdje ako su mu trebale, isto kao i *posljedak*.

Pranjić je živo sudjelovao u društvenim zbivanjima, bio aktivan i politički, otvoren južnoslavenskomu zajedništvu kao stjecištu razumske i suradljive „uzajamnosti raznolikih subjekata: etničkih, nacionalnih, kulturnih, civilizacijskih ...“⁸ Otuda i njegov angažman u Leksikografskom zavodu 1982. – 1990. u izradbi drugoga izdanja Enciklopedije Jugoslavije, kada je članom Redakcije za zajedničke tekstove, zadužen za izlučivanje leksikografskih margina u natuknicama složene strukture, te suautorom njezina Predgovora.

U jezičnim je previranjima u ključnim trenutcima uvijek zastupao hrvatske interese i jezičnu emancipaciju. Nakon objave Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnoga jezika i hajke na njezine tvorce i potpisnike u lipnju 1968. sudjeluje (uz Milana Moguša i Zdravka Malića) u radu Sekcije za međurepubličku suradnju i međunacionalne odnose Savezne konferencije SSRNJ. Zauzima se za dosljednu primjenu ustavnoga načela o ravnopravnosti jezika i pisama, temeljem svakoga naroda na samoopredjeljenje. Ističe da s političko-pravno-ustavnoga stajališta varijanta mora imati status jezika te govori o četirima službenim jezicima u Jugoslaviji: makedonskom, slovenskom srpskohrvatskom i hrvatskosrpskom.⁹ Njegovo hrvatstvo nije bilo busaste naravi, prigušilo bi se kad bi svi hrvatovali, a buknuo kad bi se lizale rane od stvarnih i duhovnih pendreka i tamničkih mučila. Godine 1985. kao član jezične komisije pri Komitetu za prosvjetu SRH bio je protiv Ustavne promjene imena jezika, a pritiske iz Beograda, napose onaj Pavla Ivića, koji je nijekao postojanje hrvatskoga jezika, hrvatske književnosti i hrvatskoga naroda

⁸ Jezikom i stilom kroza književnost, str. 134.

⁹ V. Jezik, 1968. – 1969., 1: 5.

te se vratio Karadžićevoj retorici i „kolicima srpskohrvatskoga jezika“, ocijenio neznanstvenim, a njihova autora neetičnim.¹⁰

Nije pisao brzo ni s lakoćom. Znao je danima i tjednima dotjerivati već gotove tekstove, koje je uvijek čuo u izgovorenom obliku i zapravo pisao kao partituru (sam je svirao violinu). Iz njegove glazbenosti izvire i trajna zaokupljenost prozodijским odlikama hrvatskoga jezika, i to onima, kako je ovdje istaknuto, kanonskoga oblika. Kruno je Pranjić, uz Bulcsúa Lászlóa, bio među nekolicinom takvih znalaca. Mnoge je riječi u svojim tekstovima naglasio; strukovna su poslastica parovi koji se značenjski razlikuju prozodijom, primjerice *čitānje* „fizički čin akustičke realizacije teksta“ i *čitānje* „čitānje s tumačenjem, obrazlaganjem, posredovanjem u traženju smislova“, primjerice *čitānje* poslanice apostola Pavla Efežanima.¹¹ U struci se drži da bi njegovi primjeri kraćenja dvoglasničkih slogova u istoj riječi trebali ući u pravopise, npr. N *cijēlost*, L *cjelòsti*.¹² S Odsjekom za fonetiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu razvio je skladnu višegodišnju suradnju te predavao ortoepiku, ili, kako bi Kruno rekao, *pravòzbor* i bio član uredništva časopisa *Govor*.

Za razvitak norma hrvatskoga standardnoga jezika i znanstvenih spoznaja o njem važni su i njegovi prinosi u časopisu 15 dana, gdje je 1962. – 1964. u rubrici *Razgovori o jeziku* pisao o nepotrebnim tuđicama, pasivnim konstrukcijama, funkcionalnim stilovima hrvatskoga jezika, žargonizmima i dr.

Suradnju u časopisu *Jeziku* započeo je kao mlad asistent člankom *Reizbor, ponovan izbor ili preizbor?* u rubrici *Pitanja i odgovori* (1957. – 1958., br. 5.), nastavio specijalističkim temama o problemima proučavanja jezika i stila suvremenih pisaca (1961. – 1962., br. 3., 4.) i lingvostilističkom analizom suvremenih književnih tekstova s ilustracijama (1962. – 1963., br. 1.). Kao suautor djela predstavio je s Emom Leskovar (takoder suatoricom)¹³ glavne odlike dvosvezačnoga Tečaja hrvatskosrpskog jezika po Guberininoj globalno-strukturalnoj audio-vizualnoj metodi (1962. – 1963., br. 4., 5.). Slijede potom Matoševe stilističke leksičke varijante (1966. – 1967., br. 5.), rasprava o aktualnosti jezičnih odlika fra Grge Martića (1972. – 1973., br. 2.), prozodijaska interpretacija Krležine Pjesme mrtvom čovjeku (1982. – 1983., br. 5.).

Prevodio je s engleskoga, ruskoga (A. P. Čehov, *Humoreske i Kaštanka*, Zagreb, 1959.; L. N. Tolstoj, *Ana Karenjina*, Zagreb, 1961. – 2010., ukupno 11 izdanja; G. J. Baklanov, *Pedalj zemlje*, Zagreb, 1964.) i francuskoga (A. Finkelkraut, *Poraz mišljenja*, Zagreb, 1992.; Andre Chouraqui, *Deset zapovijedi danas: deset besjeda za pomirenje Čovjeka s ljudskošću*, Zagreb, 2005., suprevoditeljica Jadranka Brnčić).

S Aleksandrom Flakerom uredio je zbornike *Hrvatska književnost prema evropskim književnostima: od narodnog preporoda k našim danima* (Zagreb, 1970.) i

¹⁰ Danas, 1985., 12. XI.: 47.; 10. XII.: 44.

¹¹ Jezikom i stilom kroza književnost, str. 169.

¹² J. Silić: Neke značajke jezika i stila Krunoslava Pranjića, *Književna republika*, 2011., 10. – 11.: 7.

¹³ Treći je suautor u prvom svesku *Ljudevit Jonke*, a u drugom, uz Pranjića, Ivo Škarić.

Hrvatska književnost u europskom kontekstu (Zagreb, 1978), koji je objavljen 1980. i na engleskom jeziku, te dva sveska Croatice (Zagreb, 1972., sv. 3.; Zagreb, 1976., sv. 7. – 8.).

U suautorskoj knjizi Uvod u književnost: teorija, metodologija (Zagreb, 1983.; urednici Zdenko Škreb i Ante Stamać) autor je poglavlja Stil i stilistika, a u drugom svesku Krležijane (Leksikografski zavod, Zagreb, 1999.) potpisuje natuknicu Stil.

Za znanstveni rad i knjigu eseja O Krležinu stilu & koje o čemu još (Zagreb, ArTresor, 2002.) primio je 2002. Nagradu Antun Gustav Matoš Matice hrvatske.

Posvećen mu je zbornik Važno je imati stila (Disput, Zagreb, 2002.; ur. Krešimir Bagić) i podjeljak u časopisu Književna republika (2011., 10. – 11.; ur. Jasna Bašić i Velimir Visković).

Nataša Bašić

TVORBA NAZIVA KARAKTERISTIČNIH TEMPERATURA

Igor Čatić

Neposredan je povod za razradbu ove teme¹ tekst objavljen u dnevnim novinama. Sačuvani izrezak potječe iz 2012. Naslov članka bio je Norveški arheolozi pronašli vunenu košulju stariju od 1 700 godina, s nadnaslovom Otapanje leda. Nadnaslov mi nije bio sukladan s naslovom. Zašto?

Voda ima tri karakteristična fizička (agregatna) stanja. Osnovno je stanje vode kapljevito (e. liquid). Zagrijavanjem iznad karakteristične temperature prijelaza iz kapljevitog stanja u plinovito, vrelišta, nastaje vodena para (plin). Hlađenjem voda prelazi u čvrsto stanje, čvrstinu. Ta se karakteristična temperatura naziva ledište. Što se događa s kockom leda ako se pri sobnoj temperaturi ubaci u čašu s nekom kapljevnom poput vode ili viskija? Voda je snažno polarno otapalo i led se otapa. Za otapanje leda potrebna je također neka karakteristična temperatura, temperatura otapanja. Hrvatski kao sintetski jezik omogućuje takve karakteristične temperature izraziti s pomoću jedne riječi, poput tališta, plamišta, stiništa itd.

Područje polimerstva svojom specifičnošću zahtijeva određivanje preciznih hrvatskih jednorječnih naziva za veći broj temperatura prijelaza iz jednoga u drugo fizičko stanje. Jedan se naziv, staklište, udomaćio, prihvatila ga je zainteresirana javnost.

¹ Prošireni tekst istoimenog predavanja na skupu Od teorije do prakse u jeziku struke, Udruga nastavnika jezika struke na visokoškolskim ustanovama, Zagreb, 21. veljače 2015.